

Een dialoog over een veerkrachtige samenleving

Van vrijwilligerswerk tot duurzame ontwikkeling: de ongeziene ontmoeting met het samen leven

Deze bijdrage situeert zich vanuit het perspectief van De Zuidpoort uit Gent, een vereniging waar armen het woord nemen. In wat volgt situeer ik de aanknopingspunten met en de uitdagingen vanuit duurzame ontwikkeling als proces van radicale maatschappelijke verandering voor onze vereniging.

De Zuidpoort, vereniging waar armen het woord nemen

De werking van De Zuidpoort kan in het kort als volgt omschreven worden. Met het ontmoetingshuis als trefpunt brengt de vereniging mensen met en zonder armoede-ervaring samen. Er is aandacht voor individuele contacten tussen bezoekers, naast een breed pallet aan groepsactiviteiten: van samen koken tot natuurwandelen, creatieve ateliers, culturele en gezinsuitstappen, een jaarlijkse vakantie. Tijdens deze informele ontspannings- en leermomenten, maken mensen kennis met elkaar en gaandeweg met elkaars leefwereld. Ze wisselen levenservaring en –beleving uit. Iedereen krijgt kansen om actief deel te nemen aan deze activiteiten en deel te hebben aan plannings- en organisatieprocessen, ondermeer via het parlement, een maandelijks inspraakbijeenkomst.

Naast deze brede basiswerking, waarbij een zeventigtal gezinnen betrokken zijn, legt de vereniging zich toe op drie specifieke opdrachten.

Een eerste is het organiseren van vormingen waarin mensen (in armoede) hun basisrechten leren kennen en vaardigheden kunnen oefenen of ontwikkelen. Hoewel dergelijke vormingen zich prioritair richten op de verwachtingen van mensen in armoede, zijn deelnemers zowel mensen met als zonder armoede-ervaring. Het samen leren ondersteunt de verbinding met anderen, en helpt evidenties die samengaan met eigen leefcontexten doorbreken. Het leren met elkaar wordt gaandeweg ook een leren van elkaar.

Een tweede opdracht is het naar buiten treden via vorming of sensibilisatie. Groepen inzicht geven in de leefwereld van mensen in armoede helpt hen in hun directe maatschappelijke omgeving en/of functie rekening te houden met andere leefomstandigheden, gevoeligheden, noden of verwachtingen van mensen in armoede. Door dergelijke vormingen ook in tandem te doen met mensen zonder armoede, komt ook hun solidariteitsbeleving onder de aandacht.

Een laatste opdracht is het beïnvloeden van de maatschappelijke structuren vanuit de ervaringskennis van mensen in armoede. Hiertoe organiseert de vereniging gesprekstafels. Mensen delen ervaringen met elkaar, geven aan waarover ze in dialoog willen gaan met maatschappelijke actoren of bijkomende informatie wensen om zich hierop voor te bereiden. Naast het perspectief van structurele maatschappelijke veranderingen, nodigen we deelnemers uit ook een persoonlijk ontwikkelingsperspectief in

te brengen, waarin de groep elkaar tot steun kan zijn. Maatschappelijke thema's waar we rond werkten waren wonen, onderwijs, werk en opleiding in relatie tot inkomen en gezondheid.

Voor deze opdrachten zoekt De Zuidpoort steeds samenwerking met partners uit het bredere sociaal werk: samenlevingsopbouw, basiseducatie, vormingsinstellingen of bewegingen uit het sociaal-cultureel werk, zoals Stichting Lodewijk de Raet, Welzijnszorg, Abrosia's Tafel en andere in functie van concrete thema's. Daarnaast werken we op regelmatige basis samen met de Arteveldehogeschool en de Hogeschool Gent in vormingsprogramma's, stages en schoolopdrachten.

Werken aan sociaal kapitaal

Vanuit deze schets ga ik in wat volgt op zoek naar herkenningspunten van duurzame ontwikkeling voor onze vereniging, en uitdagingen die daarbij aansluiten. Hiertoe bedien ik mij van de drie lagen van het bouwen aan sociaal kapitaal: *bonding*, *bridging* en *linking*. Hierbij kan *bonding* begrepen worden als de verbanden binnen groepen of gemeenschappen, *bridging* als de verbinding tussen verschillende groepen of gemeenschappen, de onderlinge netwerking en *linking* als de relaties met overheden en andere publieke instellingen.

Het verenigingsperspectief als uitgangspunt

De Zuidpoort kiest voor een verenigingsperspectief. De organisatie stelt dus niet haar 'dienstverlening' naar een zo groot mogelijk cliënteel voorop, maar het ontmoeten tussen mensen die met elkaar een herkenbare, doch open groep willen vormen met een missie: maatschappelijke kansen voor elkaar vergroten. Het aangaan van kwaliteitsvolle, steungevende relaties met elkaar vormt, naast het perspectief van maatschappelijke verandering waaraan we samen werken, een belangrijk uitgangspunt. Vandaar ook de expliciete keuze voor een brede gedragenheid van de vereniging door vrijwilligersengagement dat appèl doet op ieders talenten of vaardigheden, ieders inbreng of betrachtting, ongeacht de sociaal-economische of culturele positie of achtergrond. De hoofdbetrachting of methodiek van de vereniging is dus gemeenschapsvormend werken. Dit doet ze in diverse gelaagdheden.

De ontmoeting richt zich in de eerste plaats op mensen met een armoede- of uitsluitingservaring. De vereniging biedt hen een ontmoetingsplaats aan vanwaaruit ze zich kunnen organiseren om sociaal-culturele activiteiten te ontplooien, ervaringen en kennis uit te wisselen, en in dialoog te gaan met maatschappelijke actoren of instanties.

De uitdaging situeert zich hier overwegend op het niveau van het bereiken van de betrokken groepen, open kansen blijven aanbieden aan iedereen door het vermijden van vaste posities en rollen, en het waakzaam blijven op een voldoende open houding naar nieuwe mensen bij hun zoeken naar aansluiting bij de groepsdynamiek. Deze ontmoetingsdynamiek kunnen we benoemen als *bonding*.

De vereniging betreft in de ontmoeting ook heel uitdrukkelijk mensen zonder armoede-ervaring, en doet daarmee een sterk appèl op een individueel en/of eerder maatschappelijk georiënteerde solidariteitsbeleving. Zij vormen geen afzonderlijke

groepje met een functionele inzet, maar zijn te beschouwen als een evenwaardige maatschappelijke doelgroep in het verenigingsperspectief.

Naast het bereik, situeert zich de uitdaging hier overwegend op het werken aan wederkerige gelijkwaardige participatie. Reflectie over de eigen aanwezigheid en rol in de groep, en over het concrete ervaren van gelijkaardige en verschillende levenshoudingen en -visies ten aanzien van de eigen evidenties dient gestimuleerd. Het hoeft geen betoog dat deze uitdaging zich niet beperkt tot de groep zonder armoede-ervaring, maar zich richt tot al wie deelneemt aan de verenigingsdynamiek. Hier is sprake van *bridging*.

Duurzaam vrijwilligerswerk: stilstaan bij de betekenis van de ontmoeting

Alvorens de stap te zetten naar een derde gelaagdheid van gemeenschapsvorming, gericht op de bredere maatschappelijke omgeving, licht ik hier de ethische vertaalslag op die Jef Peeters introduceert in het kader van de noodzakelijke paradigmaverandering om tot een hernieuwd duurzaam samenleven te komen. Deze relationele ethiek plaatst hij in een aantal steekwoorden tegenover de moderne ethiek, met de belangrijke kanttekening dat beide benaderingen als complementair moeten benaderd worden.

Moderne ethiek	Relationele ethiek
Rechtenethiek	Zorgethiek
Autonomie	Verbondenheid
Waardigheid: zelfbeschikking	Waardigheid: respectvolle relatie
Regels – juridisering	Dialogaal – contextueel – reflexief
Verantwoordelijkheid: persoonlijke plicht	Gedeeld – openheid voor het kwetsbare
Afstand (rationeel)	Nabijheid (plaats voor affectie)
Nuttigheid (utilisme)	Betekenisgericht
Negatieve vrijheid	Positieve vrijheid
Liberaal burgerschap	Actief (ecologisch) burgerschap

Dit kader nodigt ons uit om in de vereniging stil te staan bij de ethische grondslag van ons engagement, en dit ook effectief met elkaar te delen. Hierbij kunnen we op zoek gaan naar voorbeelden en vragen bij de onderscheiden begrippen.

Een dergelijke oefening geeft mee richting aan een communicatie gericht op betekenisverlening (te benoemen als ‘communicatief handelen’) bij het veelal initieel doelgericht engagement (doelgericht handelen). Anders gezegd: onze vrijwilligersinzet zal een andere betekenis krijgen in de mate we erin slagen om het contact dat uit onze inzet ontstaat, om te zetten in een dialoog die ons leven verbindt met dat van de andere. In haar diepere zingeving, verleent de vereniging kansen om zowel persoonlijk als collectief deze ‘transitie’ te beleven.

Opnieuw nemen we het schema over met steekwoorden die horen bij de complementaire perspectieven van doelgericht en communicatief handelen.

Doelgericht handelen	Communicatief handelen
Strategisch: enkel richting	Reciprociteit – participatief
Individuele doelstelling	Gedeelde interpretaties en ojectieven
Efficiëntie – stroomlijning	Veerkracht – diversiteit
Individualiserend	Contextualiserend
Markt/contractmodel	Relatie/gemeenschapsmodel
Welvaart	Welzijn
Professionele macht – expertise	Gedeelde macht – ervaringsdeskundigheid
Aanbod/vraaggestuurd	Dialogogestuurd
Informatief	Narratief
Behandeling	Appellerend – handelingsgericht – actorschap
Klant – cliënt	Participant – partner
Medisch model	Empowerment
Interventie (productiviteit)	Presentie (betekenis – erkenning)

Op dit punt gekomen, wil ik vanuit twee bronnen stil blijven staan bij de waarde van het vrijwilligerswerk in het bewerkstelligen van een transitie naar een meer duurzame samenleving.

Toen ik jaren geleden, naar aanleiding van de publicatie *Schakels die bruggen slaan*, bij Céline Luyten, ervaringsdeskundige verbonden aan De Link vzw, peilde naar de betekenis van het vrijwilligerswerk, formuleerde ze het zo:

'Je moest eens weten hoeveel nood er is aan gewone menselijkheid. Vrijwilligers betekenen heel wat, vooral als ze zichzelf blijven, als mens, en zich bewust zijn dat ze in hun vrijwilligerswerk ook heel wat krijgen dat hun verlangens of noden invult. Er is vooral nood aan mensen die ons laten zien en voelen wie ze zijn, en die de openheid hebben om ook ons die ruimte te geven. Mensen onder elkaar praten met elkaar. En dat we al eens fouten maken, natuurlijk doen we dat. Als we onze fouten tegenkomen kunnen we er uit leren. Zo groeien we samen, in gelijkwaardigheid.'

Andries Baart ging hier, op een nationale ontmoetingsdag voor vrijwilligers van Welzijnsschakels in 2004, al dieper op in op het aspect van motivatie en gewone menselijkheid.

'In de waardering van het vrijwilligerswerk dat men doorgaans met veel liefde en plezier doet, klinkt een gezonde dosis eigenbelang door: men heeft er een heel mooie tijdsbesteding aan, het geeft zin, je groeit er als mens van en het is een groot goed om betrokken te zijn bij mensen die een belangrijke levensfase doormaken. Onmiskkenbaar doet men het werk ook uit plicht, in het algemeen belang of domweg doordat men – vaak vele jaren geleden – gevraagd werd. Maar we zien toch ook dat deze van buitenaf komende motieven omgezet zijn in meer persoonlijke overwegingen waarbij, zoals gezegd, een immateriële vorm van eigenbelang evident is. Men beleeft er persoonlijk veel goeds aan. Het suffe of zakelijke werk dient daarbij geregeld als afzetpunt. Het lijkt erop dat er in dat vrijwilligerswerk nog iets kan en te halen valt, waar je in de rest van de samenleving en in elk geval in de sfeer van betaalde arbeid maar al te vaak naar fluiten kunt. En ook hier zitten we eerder in de hoek van 'zachte' zaken zoals

zinbeleving, intimiteit, levensgebeurtenissen en aandacht voor wezenlijker emoties dan in het nutsdenken. De eigen biografie is daarbij volop in het geding – en kennelijk is dat ook wat men waardeert en zelfs zoekt.

Vrijwillig(st)ers worden ook en zelfs in toenemende mate gemotiveerd doordat de inzet voor anderen of een goede zaak hun persoonlijk goed doet en zin schenkt, manifest of in de diepte geschoeid is op de leest van vriendschap en hen langs communicatieve weg in contact brengt met de intieme levenssfeer en met de breuken of wendingen in de eigen levensloop.'

Armoededefinitie getoetst aan het kader van duurzame ontwikkeling

Het is in deze betekenisverlening dat we wederkerige gelijkwaardigheid kunnen beleven als solide basis voor een bredere maatschappelijke dialoog die ook structurele veranderingen beoogt. Een derde 'laag' in het opbouwen van sociaal kapitaal, eerder aangeduid als *linking*, waarvan De Zuidpoort werk maakt.

Ook hier wil ik graag een uitdaging formuleren voor onze vereniging. Als opstap laat ik me inspireren door de wijze waarop Jef Peeters de definitie van sociaal werk spiegelt aan deze van duurzame ontwikkeling. In dit geval doen we hetzelfde met de definitie van armoede(bestrijding). Daartoe beroepen we ons in eerste instantie op de definitie van Jan Vrancken waar in Vlaanderen meestal wordt naar verwezen als het op armoedebestrijding aankomt:

'Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.'

Deze definitie haalt armoede weg uit een eenzijdige materiële benadering en accentueert vooral ook de uitsluiting ten aanzien van 'de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving'. Hiermee wordt armoede relatief benaderd. Ik probeer ze te toetsen aan normatieve principes die voortvloeien uit de definitie van duurzame ontwikkeling en de verdere discussie aansluitend bij de publicatie van het Brundtlandrapport.

Het centraal en ogenschijnlijk kritiekloos uitgangspunt van 'de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving' botst met de grondvoorwaarde voor duurzame ontwikkeling: *respect voor de ecologische draagkracht van de aarde*. Hiermee blijft ook de *intergenerationele rechtvaardigheid* buiten het blikveld.

De definitie formuleert geen enkele overweging ten aanzien van een 'boven-grens' aan de overwegend materiële ontwikkeling die samengaat met de gangbare consumptiegerichte maatschappijvisie met economische groei als doel. De laatste zin van de definitie suggereert ook exclusief een inhaalbeweging (uit de armoede), dan ook een optie voor herverdeling (van rijkdom). Door het relateren van armoede aan een gegeven samenleving, laat ze ook weinig ruimte voor *sociale rechtvaardigheid op mondiaal vlak*. Door de groeiende migratiestromen komt de definitie ook op dat vlak alsmar meer onder druk te staan.

De hiernavolgende uitbreiding van de definitie door Tine Van Regenmortel komt wel expliciet tegemoet aan het beginsel van *actieve participatie en inspraak*, is misschien zelf wat explicieter ten aanzien van een strategie van herverdelen, doch zonder de hiervoor geformuleerde bedenkingen weg te werken.

'Deze kloof kan enkel overbrugd worden wanneer de samenleving een appèl doet op het psychologisch kapitaal van personen die in armoede leven en hun omgeving. De samenleving maakt daarbij ook de economische, sociale en culturele kapitaalvormen voor hen toegankelijk. Zo krijgt iedereen gelijke kansen op niet-kwetsende sociale en maatschappelijke interacties en op waardevolle binding met zichzelf, de anderen, de maatschappij en de toekomst.'

Fundamenteel blijft, naar mijn aanvoelen, in beide definities rijkdombestrijding buiten schot. Dit sluit aan bij mijn groeiend aanvoelen dat we, als het op maatschappelijke dialoog aankomt, in de kant kleuren, en moeten vaststellen dat de kloof steeds groter wordt, omdat we aan het grote verhaal, dat ook mondiaal geschreven wordt, niet meer raken. We worden uitgenodigd om zandzakjes aan te dragen, waar dijken die bescherming bieden structureel gesloopt worden.

Duurzame ontwikkeling als nieuw kader voor de strijd tegen armoede?

De definitie van duurzame ontwikkeling biedt naar mijn aanvoelen kansrijke kapstokken om ook bij ons rond armoedebestrijding te werken.

De klemtoon op behoeftevoorziening (met een prioritaire aandacht voor de basisbehoeften van de armen) duidt veel directer aan waar het in de feiten voor een groeiende groep mensen om gaat. Het ontwikkelen van budgetstandaarden, uitgaande van menswaardig deelnemen aan de samenleving, lijkt me hierbij aan te sluiten. Steeds naar mijn aanvoelen hebben dergelijke standaarden het voordeel dat ze sociologische en psychologische mechanismen ook expliciet materieel vertalen. Hierdoor komt herverderling als strategie van armoedebestrijding veel uitdrukkelijker in zicht.

Door het verbinden van de behoeftevoorziening met de aandacht voor toekomstige generaties, komt de bovenlimiet van gematerialiseerde behoeften ook opnieuw in het debat, en daarmee onlosmakelijk verbonden de rijkdombestrijding. In ieder geval biedt dit inzicht van duurzame ontwikkeling ons een sterk argument tegen het adagium van noodzakelijke economische groei om de sociale grondrechten voor iedereen te realiseren.

Het instappen in het verhaal van duurzame ontwikkeling en dat thematiseren biedt voor De Zuidpoort, vereniging waar armen het woord nemen, heel wat nieuwe perspectieven.

- We kunnen het opnieuw hebben over de maatschappelijke organisatie als geheel vanuit de overtuiging dat het huidige maatschappelijke systeem geen uitweg meer biedt.
- Daartoe kunnen we nieuwe maatschappelijke allianties aangaan, die ons basiswerk verbinden met partners buiten het gebruikelijke spectrum van armoedebestrijding.
- We creëren verbindingskansen tussen mensen met heel diverse achtergronden, maar die elk op hun manier slachtoffer zijn van het overheersend mondiaal systeem of er hun geloof of welbevinden in verliezen.

Tot slot, en als besluit, krijgt ons concreet verenigingsleven zelf betekenis als bouwsteen aan een nieuw ervaren van welzijn dat niet meer gekoppeld is aan steeds groeiende materiële welvaart, maar aan de intrinsieke kwaliteit van onze relaties.

Diederik Janssens